

Михаил Неделчев

Рецензия

КАК ЧЕТЕМ СТИХОСБИРКАТА НА ЙОРДАН ЕФТИМОВ „ПРЕДИ ДА ИЗМИЯТ КРЪВТА“?

(Ефтимов, Йордан. *Преди да измият кръвта*.
София: Лист, 2022)

Вгледан съм в последната стихосбирка на Йордан Ефтимов в литературноисторически план. Това означава, че вече съм направил своя ценностен избор, че настоявам за нейното литературноисторическо утвърждаване. Нещо повече, твърдя, че тя вече е във фазата на стабилното вписване в литературноисторическия процес. Обикновено при такива прибързани настоявания се поема големият риск да се окажеш в неудобното положение на неоснователното и недоказано свръхутвърждаване.

Разбира се, тук все пак всичко се основава на интуициите на литературния изследовател. Поемам този риск!

А рискът наистина е още по-голям, когато говорим за творба с военна тема, родена в сръхемоционалната социокултурна среда на пределно актуалната варварска и жестока война. Винаги в подобна ситуация съществува опасността от конюнктурното надценяване заради емоционалния контекст. Как Йордан Ефтимов се справя в своята творба с всички тези предизвикателства, познава ли ги неговата книга? С какви тематични и стилови характеристики е наситена тя в противовес на възможностите за конюнктурно интерпретиране на острата военна тема? Ще направим опит да отговорим на всичките тези въпроси.

Ще кажем обаче още предварително: войната на Путинова Русия срещу съседна и дълго време мислена в историята като „братска“ Украйна не е представена обобщено-директно, не е дадена публицистично, няма експлицитна гледна точка на „осъждането“, няма я сякаш позицията на категоричната еднозначна оценка. Всички чувстваме: стихосбирката е ярко и несъмнено „антипутинова“, антиимперска – срещу агресивната идеология на „руския мир“. И заедно с това стихосбирката е инвектива срещу

конспиративните нагласи, срещу попултурното опростяване на картината на света, срещу консумизма, който не е чужд и на военното време.

Но всичко наистина е направено художествено, не бих казал все пак „дискретно“ – при цялата радикалност на ползваните техники, прийоми, оригинална образност и резки интонационни обрати. Тъканта на стихосбирката „Преди да измият кръвта“ е обогатена от опита на постмодерното експериментаторство. А често многопосочното експериментаторство на Йордан Ефтимов в различните му поетически сборки разфокусираше понякога творческия му облик в съзнанието на редица професионални ценители и интерпретатори. Е, сега всички ще трябва да „съберат“ и центрират своите представи. Всъщност тази литературноисторическа перспектива към цялостното му лирическо творчество бе започнала да се проявява още със стихосбирките „Сърцето не е създател“ (2013 г.) и „Доказани теории, окончателни експерименти“ (2018 г.), както и с удивителния сборник с тези „51 стихотворения, коментирани от съвременници“ в книгата „Още ли не са открили отсъствието ми?“ (2021 г.).

1. Как се разполага стихосбирката на Йордан Ефтимов в полето на т. нар. „нова политическа поезия“?

Терминът „нова политическа поезия“ бе предложен и мотивиран подробно от поета и университетски преподавател проф. Пламен Дойнов в придружителните манифестни текстове от неговите поетически сборки „Балът на тираните“ (2016 г.) и „Влюбване в диктатора“ (2020 г.). Ето началния фрагмент от текста в „Балът на тираните“: „*Новата политическа поезия* става възможна след края на диктатура, в ситуация без политическа цензура. Тогава поезията не е принудена да избере страна, не е заставена да служи на каузата на свободата, просто има шанс да практикува свободата си. Точно в този смисъл *новата политическа поезия* е ничия. Не независима, а ничия, непринадлежаща, изживяваща илюзията, че не може да бъде употребена за друго освен за повече свобода. Нещо като ничия земя – обитавана от граждани, които помнят.“ И от втория манифестен текст „Нови фрагменти към нова политическа поезия“: „Интимизиране на политическото. Политизиране на интимното. Това са двете взаимнообратими формули на *новата политическа поезия*.“ И още, преди това: „По-важното е поезията да продължи да практикува тази *съдбовна съпротива срещу реалността*, в която да отстоява себе си. Да разчита на *директните метафори* като ракети за бърз пренос на значения, чрез които извежда образите в пространството на полиса, на сцената на живия град.“ От художествените текстове във втората стихосбирка на Пламен Дойнов тематично отношение към проблематиката на книгата на Йордан Ефтимов има може би най-директно, силното, но непряко критичното стихотворение „Интелектуалец срещу войната, докато репетира словото си за митинга „Да спасим Европа!““. Голямата стойност на идеите на Пламен Дойнов за

„нова политическа поезия“ е и в това, че с този термин той не само назова собствените си творби, но и обозначава една по-обща стилово-тематична тенденция, която включва произведенията и на други нови поети, преминали през експериментаторствата (най-вече!) на постмодернизма.

Можем с голяма доза основания да отнесем термина и цитираните определения-формули и към стихосбирката „Преди да измият кръвта“ – без да търсим непременно въздействия. Много ясно за оригиналността на тези силни образци на *нова политическа поезия* пише отново Пламен Дойнов на корицата на книгата: „Каква война ни показва Йордан Ефтимов? Уж някаква чужда далечна война, прецедена през серия медийни образи, отгледани в мониторите на пропагандата, уж някаква метавойна, война от дистанция. Но именно в тази дистанция от хиляди километри поетът успява почти невъзможното – да назове болката чрез иронията, да разграничи човека от чудовището, да различи честността от лъжата, боята – от кръвта. Кръвта, която още не е измита. Истинска съвременна антивоенна книга.“

И наистина не беше ли време истинската поезия да скъса с десетилетия практикуваните левичарски стихотворски публицистични ругатни и шаблонни заклинания спрямо реални и/или мними насилници?! Литературната ни история помни съпротивите на соцреалистическия канон срещу излизащите извън „нормата“ представяния на военновременната свирепа действителност: например извършеното от Стоян Каролев покушение спрямо прекрасното стихотворение „*Последният марш*“ на Иван Пейчев (заради ето такива сторили се на хулителите „съчувственически“ стихове: „Край гибел и смърт/ в колони вървят,/ вървят/ хитлеристи,/ вървят./ Те крачат в конвой,/ те крачат под строй/ и крият очите си празни.“) или невъзможността дълго време Биньо Иванов да публикува своята удивителна къса поема „*Песен на зидарите от Риека*“ заради самата обща интонация в разказа за зазидването на укрилите се в пещерата хитлеристи: „Там в пещерата край Риека,/ сантиментално и с любов,/ с благоговение, изтръпнали,/ с благоговение, настръхнали,/ сантиментално край Риека,/ с любов към пещерата,/ майко, приютихме ги, сестрице.“

Днес най-после истинските поети могат свободно да „практикуват свободата си“ (както гласеше една от възпроизведените по-горе формули на Пламен Дойнов). (Разбира се, алтернативните поети от соцпохвата също го правеха, макар и по-трудно. Като това придаваше особена напрегнатост на творбите им.) И Йордан Ефтимов прекрасно се възползва от тази възможност – по сложен начин, чрез истински художествени средства. В редица от творбите си той използва например при цялостното им изграждане възвестения още преди повече от сто години от *обикновения нормален гений* Виктор Шкловски похват на *остранение*-то. Така например в стихотворението „*Танкове канибали и танкове, чакащи трансплантация*“ гигантският военен сблъсък е представен като противоборство на двата

железни вида, при което има дори взаимозаменяемост на позициите („Да изядеш неактуалната версия на твоя модел./ за да имаш сили да дишаш.“). В стихотворението „Самолет воюва с трактор“ персонажите са именно двете метални самоходни машини – комично несъответни с възможностите за боево участие. Раненият тракторист е просто детайл в тази битка. Още по-лишено от човешко присъствие е стихотворението „Съветът на дроновете“ – в него безпилотните летящи системи сами вземат решение за „общоприемливи“ условия за примирие. Така е и във финалния стих на „Война на дронове“: „дрон, организатор на въстание на дронове“. При всичките тези стихотворения ефектът на отстранение-то се постига с пренасянето на някакви човешки отношения пряко, без участието на човека в полето на военните действия.

2. Медийната пронизаност на текстовете от книгата

Свидетел съм на създаването на тази книга. Йордан Ефтимов ме известяваше за написването на нови и нови стихотворения, част от тях четох предварително. Често някои от отделните стихотворения бяха предизвикани от постове в мрежата, от медийни публикации, от разни словесни късове от „Туитър“ – дошли от едната или от другата страна на конфликта. Това при редица текстове е обозначено и графически – с цитирани реални означения, с посочени данни за съответното излъчване или измислени, мистификационно иронично въобразени. Така изцяло е съградено стихотворението „Прескочикобила“, като мотото е следният пост от социалната мрежа: „Традиционният парад на руския флот за 9 май тази година ще се проведе край Змийския остров, на дъното на морето“, написа иронично в Туитър украинският министър на отбраната Олексий Резников“; самото стихотворение се развива като детска игра за възрастни, с леко зловещ оттенък; самият Змийски остров бе многократно обговарян в медиите, бе виждан ту като „наш“, ту като „техен“, превърна се в знаков обект на медийно внимание.

Книгата може да бъде видяна и като своеобразен дневник на проследяването на хода на войната на Русия срещу Украйна; под голямата част от стихотворенията стоят и датите на прочетените постове и други информационни материали, а това са и датите на сиюмитното им написване. Важен тематичен пласт при творбите е тяхната псевдодокументална достоверност. Този пласт всъщност изобразява, съответства на ролята на дезинформацията при воденето от руска страна на варварската война. (В ред случаи „информационният поток“ има и вида на „езотерическо предание“ – получено например от самия руски военен министър Сергей Шойгу, „изпратено“ от самата пророчица Ванга, препредадено от местен шаман (стихотворението „Така каза Ванга или Шойгу и шаманът“); с този текст се визира склонността на руските висши управленци да дават ухо на такъв тип послания. Но има и случаи, когато парчетата от този „информационен

поток“ са толкова противоречиви, че дават възможност стихотворението в различните свои части да мени смислите и посоките си, основният персонаж да е ту „свой“, ту „враг“, да е ту герой, ту обект за брутално осмиване като жалък педераст, ту е изнасилвил някого, ту сам се е изнасилвил – вж. „Руският украинец“. И това също е трагичен отглас от насилствените внушения за разколебана/нестабилна национална идентичност.)

По време на представянето на книгата в книжарницата на Центъра за книгата в НБУ на 10 януари 2023 г. в рамките на хепънинг Йордан Ефтимов ни раздаде някакви текстове на отделни листчета като флайери, които ще „подпомогнат“ нашето четене. На тях стояха най-драстични пасажии от изявленията на президента на Руската федерация („Искате декомунизация? Е, това ни устройва изцяло. Но няма нужда, както се казва, да спирате по средата. Ние сме готови да ви покажем какво означава истинска декомунизация на Украйна.“), на момчето за всичко Медведев („Жалко за хората, лишени от възможност да отидат на църква. Но свинете нямат никаква вяра и вродено чувство на благодарност. Те разбират само от грубата сила и с грухтене молят за помия стопаните си.“), на идеолога-философ Дугин („Украинците трябва да бъдат убивани, убивани и убивани, казвам го като професор.“). Разбира се, тези текстове не са втъкани в самата книга на Йордан Ефтимов. Те трябваше просто да ни напомнят от какво се оттласкват в своята мрачна ирония тези стихотворения. На представянето всички бяхме помолени да си изберем и да прочетем по едно стихотворение от книгата. Моят избор беше сравнително пространното стихотворение „Версии за края на войната“. То започва така: „Според една версия медиите постепенно спрели да съобщават за войната. Всичко се изтъркало.“...

3. Как се оценява и интерпретира още в първите месеци на издаването ѝ книгата на Йордан Ефтимов?

Наред с различните обявления за издаването на книгата тя бе оценена в новогодишната анкета на „Литературен вестник“ (в бр. 45 от 21-28. 12. 2022 г.). Проф. Инна Пелева и проф. Михаил Неделчев просто я споменават като една от силните книги през годината при своите изброявания. По-подробно се спира на нея Мариана Тодорова, назовавайки я „антивоенна гротеска“; тя отбелязва особения принос на дизайнерския проект на корицата с Разпятieto между разцепения жилищен блок някъде в нападната Украйна; посочено е, че „стихосбирката е Актуална, казано буквално, но с фино и изпитано отношение към език на постмодерното, защото поетите отлично знаят, че преднамерено зададената „актуалност“ не е достатъчно „алиби“ за литературата“. Поетът Бойко Ламбовски пише: „Смятам войната в Украйна за литературното събитие и антисъбитие на 2022 г. Струва ми се, че то разширява неимоверно границите на нашите представи за възможностите на злото и доброто, а именно – да препускат из Времето на

воля. Това е стряскащо познание, тепърва ще му гледаме литературните и културните измерения. (Една такава многоизмерна и калейдоскопична реакция излезе наскоро – книгата на Данчо Ефтимов „Преди да измият кръвта“). Разбира се, книгата бе съвременен обговорен в няколко радио- и телевизионни предавания.

Специално внимание заслужават двете големи филологически рецензии на двама професори – на Виолета Русева от Великотърновския университет и на Пламен Панайотов от Шуменския университет.

Пространната рецензия на проф. Виолета Русева (ВТУ) с прекрасно заглавие *„Войната като произведение на изкуството“* – основаващо се на названието на едно от стихотворенията *„Окопите като произведения на изкуството“*, – съдържа няколко силни обобщения за тематиката и стиловата насока на творбите в книгата. Тя започва така: „Войната винаги е в близост до думата, която означава край на живота, а тя от своя страна предполага тази, която след малко ще бъде изписана. Аутопсия на една неприключила война. Това е последната поетическа книга на Йордан Ефтимов. Да погледнеш в екзистенциалната пределност на кървящо настояще изисква смелост. Да превърнеш в поезия потреса, отказа да повярваш; да издигнеш това, което ранява човека у теб, в словесни фигури и стилови редове предполага работа над езика отвъд познатото, отвъд възможното, отвъд мислимото. Стихосбирката на Йордан Ефтимов скача в екстремалността на събитие и език, екзистира в събитие, което превръща в поетически език. Четем с нарастваща съпротива и усилваща се потребност да бъдем изведени извън този изначално нарушен ред на живота. Отворен е битиен опит, който бихме предпочели да остане непознат. Пребиваваме в потрес от узнатото, водени от непрекъснатите усилия на поетическото да излезе извън себе си.“

Рецензията на проф. Русева съдържа и една хипотеза за спецификата на въздействието на творбите в книгата: „Поетическият език на тази стихосбирка не е номинативен. Изграден е чрез вътрешни огледала, които отразяват различни съзнания, сблъскващи словесно своите светове. Стиховете гъмжат от невидими кавички на цитирането на враждуващи, разнородни стилови пластове, конфликтующи идеологеми, реч на омразата, издигната до официална идеология и разпаднала се до брутална прагматика. Ако читателят съотнесе непоносимата езиковост на тази стихосбирка към предзададеното очакване за поезия, не би разчел текстовата машина на войната, чрез която тя е изградена.“

На финала на тази публикувана в портал „Култура“ и препечатана с малки съкращения в електронното издание „Дневник“ рецензия имаме едно обобщение в кратки елиптични изречения: „Взривена естетика. Отменена красота. Отменена истина. Йордан Ефтимов не говори за войната. Остава войната да говори. Това, което чуваме, е потресаващо.“ Тук сякаш прозвучават някои от формулите от приведените по-горе определения за

нова политическа поезия, макар Виолета Русева да не използва понятието, въведено от Пламен Дойнов.

А другата също пространна рецензия на проф. Пламен Панайотов „Картини от една последна война“ е печатана в „Литературен вестник“, бр. 32 от 15-21. 02. 2023 г., стр. 6. Този текст поставя войната на Русия срещу стремящата се към своята същностна независимост Украйна в един много широк и дълбок социокултурен исторически контекст. Текстът се връща към времената на Тридесетгодишната война, към трактатите на Шилер, към идеите на Валтер Бенямин за шахматния „автомат“, като прави асоциации с мястото на различните „самостоятелни“ машини, доминиращи в образната тъкан на стихотворенията. Но рецензията на проф. Панайотов развива и проблематичната теза, че всъщност стихотворенията в книгата „не взимат страна“, че тук имаме по същество идеите за „правото“, за кривата „основателност“ на позициите и на руснаците, и на украинците, и на едните, и на другите воюващи: „В епохата на господството на еднакво объркани идеологически установки, на мантри, повтаряни с еднаква страст в Москва и Киев, Йордан (Ефтимов – бел. моя, М. Н.), подобно на Брехт, запазва хладнокръвие, което само един голям поет може да запази.“ Тази интерпретация очевидно не отчита иронията в голямата част от стихотворенията и така е вменено несъществуващо пренебрегване на готовността да се застане на страната на нападателите, на жертвите на руската агресия. Стига се до невярното твърдение, че поетът Йордан Ефтимов е по-умен с творбите си от публичния интелектуалец Йордан Ефтимов: „Защото в изказванията си по телевизията и по радиото Йордан говори изцяло срещу агресора, а в книгата си той показва една друга реалност, която ми се струва съм уловил правилно.“ Не, не е правилно това четене! Защото то е четене „буквалистично“, загърбващо именно художествената специфика на стихотворенията, изкривяващо смисъла на творби като „Странични ползи: Убитата при тренировка по спортни танци няма да конкурира вече руските състезателки“ или „Старинен сватбен танц в Лвов“. Убитата и превърнатата в инвалид са според тази интерпретация „странични“ жертви на безчовечните държави – и руската, и украинската: „Държавата и днес продължава да бъде ненаситно чудовище. Тя поглъща всичко – средствата на руските данъкоплатци, финансовата и военна помощ на НАТО и ЕС, живота на военните и мирни граждани /.../, извращава хората чрез масмедийите, довеждайки ги до това скотско положение, че да се наслаждават от „военното порно“ /.../ Държавната машина е акула, чудовище, което оставя хората без ръце и крака.“

Излишно е да се спори с такава псевдопацифистка теза, доближаваща се до призивите на българския президент Румен Радев за търсене на мир „на всяка цена“. Вярното в тези твърдения е, че трябва да се приветства излизането на „първата стихосбирка на български поет за войната в Украйна“, че „Преди да измият кръвта“ е „забележително явление в съвре-

менния ни културен живот“, че не трябва да имаме съмнения: „чуждите издателства също ще проявят интерес към тази толкова силна творба на Йордан Ефтимов, най-добрата книга на поета.“

4. Оригиналност на военната тема и измамната „обективност“ на изображението на конфликтите в „Преди да измият кръвта“

Българската поезия между двете световни войни ни предоставя силни поетически образци на творби с военна тема, които биха могли да бъдат сравнителна база в нашата рецензия. Избираме между тях не толкова радикалните творби (например не се вглеждаме сега в антиевропейската поезия на Ламар и в стихотворенията на по-маргинални автори като Асен Валковски, Марко Бунин и Лалю Рогачев; не са тук предмет на нашето внимание и експресионистичната лирическа проза и радикалните анти-военни пасажии в поемите на Гео Милев). Ще изминем пътя за сравнения към военната стихосбирка на Йордан Ефтимов, като тръгнем от поезията на сравнително неутрални в идеологическа насока автори. Така в средишните части на поемата „Двойник“ (1927 г.) на Асен Разцветников (главите 6-7-8) са посветени на военната тема, на военните действия, които се водят някъде **там** в Африка:

Чеда на желязната, горда Германия!

Със кръгчета синьо небе под златистите клепки,
със яките мускули, твърди глави и сърца беззаветни и крепки!

И вие, чеда на великата, храбрата Франция,
със тъмни очи като южната вечер, и знойни, и весели
и южното слънце в душите си буйни понесли!

Лъжа е, лъжа е безумната кървава приказка.

Лирическият говорител на Разцветников се изразява наивно, той сякаш не може да повярва, че приказно красивите и светли германци и французи участват в кървавата баня. Точно тази фигура на наивния говорител използва и Йордан Ефтимов. Нещо повече – той ни показва и мисленето и речта на героите, сякаш е инсталирал скрита камера в превзетите от руските окупатори домове.

В известната поема „На повратки в село“ (1940, 1942 г.) войната е представена като нещо далечно, като случващо се *някъде там* в Средна Европа, което не ни засяга съвсем пряко. Проф. Никола Георгиев издаде през 1999 г. една силна малка книжка – „На повратки в село – или към света?“. Силният критицизъм на проф. Георгиев е за ампутацията, която Марангозов извършва след Деветосептемврийския преврат в собственото си съчинение. Премахнати са при новото издание стихове, които препре-

дават „чуждата реч“ на селяните от кръчмата в старопланинската махала, „издърдорването“ на фразеологизми със съждения, че „от нас нищо не зависи“ и „няма да оправим света“ (по Н. Георгиев), например: „мигар злия пожар на войната/ с нашата бъклица ще потушим?“; „Но тук вече не е политика/ и лъжица за наште уста“.

Накратко: левите (Вапцаров) преживяват войната като *тук и сега*, докато някои от писателите от буржоазнодемократическия сектор я наблюдават (макар и често със съчувствие), но от дистанция.

Да си припомним стихотворението „*Херкулес на XX век*“ (от края на 30-те) на Елисавета Багряна: „Света – с войните, катастрофите, глада,/ с минирани морета под леда/ и разгромени с бомби градове.“ Финалът му гласи: „Защото как се пее и усмива, и въздиша/ и как се шепне за любов и радост –/ с противогазовата маска на лицето?“. Отново обобщена, без приближение картина на този XX век. И удивителната картина на един настръхнал, сякаш готов да експлодира Берлин в стихотворния цикъл от четири стихотворения на Никола Фурнаджиев, печатан в сп. „Златорог“ в кн. 1 за 1940 г., но носещ датата „1 септември 1939 г.“. А това е датата на нахлуването на нацистка Германия в Полша. Ето финалните стихове на четвъртото стихотворение с лаконично дадената военновременна реалия: „И нощта със отдиha си кратък/ в миналото отминава,/ и залива с блясъци луната/ гробищата нови на Варшава.“ Можем да прибавим тук стихотворни редове на Емануил Попдимитров, Николай Лилиев, Александър Вутимски...

Връщаме се след този бърз исторически екскурс (след като сме прескочили проблематичните 45 комунистически години) към „Преди да измийт кръвта“. Каква е основната разлика тук – в сравнение с тези знакови творби от периода между двете световни войни с военна тематика? *Максимално приближената перспектива при описанията на събитията!* Ние не просто виждаме извършването и извършителите на военните действия отблизо, а просто сме „при тях“/ „редом с тях“/ „заедно с тях“. Ние сме най-често в „интериора“ на войната.

Ето няколко стихотворения с разкриващи се пред очите ни сцени, приближаващи към читателя като със зуум или с бинокъл:

– „*Киевската домакиня*“ – гротесковата история с преднамерено детски рими за свалянето на дрон с буркан кисели краставички;

– „*Неканени гости в Буча*“ – прекрачващата границите на натурализма сцена с мародерстващите руски войници в украински дом, направена с използване на просторечна и жаргонна реч („Костомаров приборя отнякъде перука и започна да/ танци-манци с нея./ Смях ти казвам, купон!/ Хлебарките и перуки си имали? Гейовете гнидни!“);

– „*Изгубени във фалшивите новини*“ – разказ за състоял се в Русия митинг в подкрепа на „специалната военна операция“, демаскиращ ненаатрапчиво идиотизма на официозната пропаганда, който разгръща ква-

зилогични размисли („Хуманитарни коридори звучи по-яко от етническо прочистване, което на практика / е същото, но далеч по-образно.“);

– „Празникът: начин на употреба“ – хиперболизирано представяне на руската пропаганда, за която е съвсем естествено да представи като гордост както легендата за овладения космос, така и легендата за автентично „руското“: „Родните космонавти развяват гордо/ флага на Луганската народна република –/ шит в космоса от самите тях/ и на руска шевна машина,/ с руски конци от конски косми/ и руски плат от самурена козина“;

– „Пране“ – сардонична сцена на военновременния бит в полуразрушения от окупатора град; тук отново е използван наивният лирически говорител, който твърди, че да переш в кратерчета от ракети по улиците е „романтично“, а после отново „простосърдечно“ се притеснява: „Ако изпуснеш нещо,/ може да го намери някой/ от другата страна на Земята/ (стига да не е плоска, както твърдят запознати)“ и така в текста за войната прониква и една от конспиративните теории на настоящето;

– „Опечен в танка“ – пределно натуралистично описание за „приготвяне“ на ястие от човешко месо – стихотворение отново свързващо с рамката на наблюдателя на войната, имплицитния читател, който паралелно със сводката от битките в Украйна гледа и модни ревюта, а също и кулинарни шоуа, така че за него би било съвсем естествено да съчетае тези наративи, присъстващи еднакво обилно и едновременно в медиите;

– „Двама военни във ваканция“ – прецизен скрито-ироничен разказ за това какво биха видели тези „двама военни“, ако биха били внезапно извадени от свирепото военно ежедневиe и биха се озовали в красиво-глезливата Венеция, където биха присъствали на ужаса на момиченце туристка, изгубило вероятно гривничка с муранско стъкло в един от възпяваните от туроператорите канали; не ни се казва тези „двама военни“ руснаци ли са или украинци. (В цитираното вече стихотворение „Размяна на военнопленници и трупове“ например гледната точка на „ние“ е в украинските воюващи, но в редица други стихотворения тази гледна точка е в руските насилници, а има и такива, където тази размяна на позиции се случва в рамките на една творба.)

Всъщност с такива казуси на близко приближаване към случващите се насилия, безобразия, безсмислени жестокости от страна на руските окупатори са преизпълнени почти всички стихотворения в книгата. Да повторим отново: описанията на войната са видени и през своите „отражения“ в медиите и социалните мрежи. Пресичат се в един и същ текст разнородни стилови наративи. Имаме непрекъснати смени на гледните точки. Една несекваща полистилистика. Всичко това прераста и в жанровото многообразие на творбите: тук са от двустиховите епиграми (например: „Кой ще победи: хладилникът или телевизорът?/ Защото на танка не залага никой.“ – „По Ювенал“; „Освобождаване на църкви от покривите им –/ за

да се вижда небето.“; „Воин“ – „Сигурно и на оная работа има татуировка!“/ провикна се едно момиче./ А онзи се разсмя. Героиката/ го изисква. Приличието.“) до преминаващи в ритмизирана проза битови разкази („По „Животът и необикновените приключения на войника Иван Чонкин“, от псевдоелегията („Самолет воюва с трактор“, „Фосили“ или „Къде е Терсит?“) до пародийната частушка (началото на „Киевската домакия“, от гротесковата лирика („Свинолет на земята гори“) до псевдоодата („Красиво и истинско“, „Новите красавци“, „Войникът с коремчето“), до стихотворните политически репортажи (например „Размяна на военнопленници и трупове“)...

5. Как и къде стои в книгата повествователният пласт на древногръцката митология?

На задната корица на книгата стои написаното от доц. Бойко Пенчев: „В митологията титаните са жертви, те биват низвергнати от по-хитрите и прагматични олимпийски богове начело със Зевс. Йордан Ефтимов е последният титан, борещ се срещу вкарването на поезията в безопасната ниша на забавлението и свободното време.“

Пластът с образи, персонажи и мотиви от старогръцката културна античност е концентриран във втория цикъл на книгата в 6 стихотворения – „Къде е Терсит?“, „Гневът на Андромаха“, „Разпъването на Касандра“, „Диомед, или Хулиганът“, „Парис – жертва на тролове“, „Героите“. Но мотиви от античната култура се явяват в книгата и в други творби – във вече цитираната епиграма, далечна перифраза на текста на римлянина Ювенал, както и във финалните стихове на стихотворението „Самолет воюва с трактор“: „Няма такава гледка/ ни в щита Ахилов, нито при Апулей“ и в началния стих на „Окопите като произведение на изкуството“: „Окопите са като меандрите върху гръцка ваза“. (Йордан Ефтимов има като възпитаник на класическата гимназия в София солидна култура в областта на старогръцката и римската литература; той е и автор на учебни помагала в тези области на класическата филология.) В други стихотворения намираме разпръснати още ред културни асоциации, идващи от различните редове на творби от училищни класици, от масовата култура и от историята на Стария свят: „огъня на Атила“ в „Така каза Ванга или Шойгу и шаманите“; споменаването на филма на великия Чарли Чаплин „Великият диктатор“ в „Киевската домакия“; „Еurovision с оня фриц, мръсния гей!“ в „Неканени гости в Буча“; „фойерверките на Петър Първи“ и „лавира между дърветата / като Люк Скайуокър“ от „Красиво и истинско“; „балерините от карнавала в Рио де Жанейро“ и „шоу на Филип Киркоров“ в „Изкуството на саботажа“; „приключенията на Чингис хан/ върху кърпата си“ в „Стихотворенията за това как сраженията се преместват толкова бързо на един плаж, че активно почиващите дядовци и деца, опитомени влюбени и чужденци се оказват под кръстосан огън“ и пр., и пр. Всички тези образи

и мотиви осигуряват за цялата книга трупаща се пласт върху пласт соци-окултурна среда, която дава възможности за построяване на неочаквани асоциации и драстични образи, чийто основен ефект е да покажат как войната се развива на фона на съвременната поп култура, вплита я в себе си и сама е източник на нови попултурни феномени.

При това в този втори дял на стихосбирката са избрани тези герои от епоса за Троянската война, които са някак „шум в системата“, които са „алтернативни“. Разбира се, това на първо място сред тези „неортодоксални“ герои е *хулиганинът* Диомед. Той не само върши разнообразни безобразни насилия спрямо свои и чужди, но и си позволява да нападне и рани самите богове Афродита и Арес. Всичките тези негови деяния отлично се наслагват върху сюжетите от варварското нашествие на Русия в мирна Украйна, описани така гротескно и ярко в цялата книга. Въобще постъпките на този тип герои са нарушаване не само на човешкия, но и на божествения ред, но заедно с това деконструират и самите тези форми на установен ред.

В стихотворението „Гневът на Андромаха“ съпругата на героя на троянците Хектор съвсем не е тази добра и беззаветно любеща жена, а по-скоро крайно ревнива матрона. В откриващото стихотворение „Къде е Терсит?“ безобразно изглеждащият ахеец (според традиционните представи за него, дошли най-вече от Омировия епос) още за времето на пътуването към Троя е извън строя, държи се не като достоен воин. А с епиграматическата творба „Разпъването на Касандра“ е поставен конфликтният при всяка пропаганда проблем за *пожелателно съобщената/несъобщаваната истина*: „Аз съм пророчица: не мога да не изричам истината./ А те искат от мен да съобщавам онова, което/ трябва да е истината“. В „Парис – жертва на тролове“ е оспорена Омировата версия за „лигавия Парис“, „деконструиран“ е цялостният разказ за отмъщението на Менелай във връзка с похищаването на съпругата му Елена, но и после е направена корекция: „същият трол – homerus666 –/ в социалната мрежа признава,/ че Менелай е ползвал помощта на богиня Атина“. Така финалът на стихотворението звучи като предварящ битката за наследството на баща му Филип – песимистичен извод за несправедливостите на историята в един следващ период: „Много изстрада Александър от тролове/ как да го изберат за следващ цар/ дори ако му дойде редът?“. Чрез тези тролове всичките истории са иронически осъвременени и драматично актуализирани, преизменени и насложени парадоксално върху сюжетите на войната на Русия срещу Украйна. Разбира се, за да се случи това преосмисляне, са съчинени множество мистификационни дискурсивни моменти. Многовариативно е направено обобщителното последно в цикъла стихотворение „Героите“: „Зевсови синове са най-големите герои/ и на ахейците, и на троянците,/ нека никой не се съмнява.“ Като съвременен сюжет основа е използвано либретото на хоровия балет „Ярославна. Знамение“ на руския композитор

Борис Тишченко (ученик на Шостакович), където победата на княз Игор завършва след победния полунощен пир с прерязването на гърлата на победителите. Не е чуто предупреждението на пророчицата Ярославна: „че победата е винаги обречена,/ когато воюваш с еднакъв със себе си“.

Разбира се, трябва винаги да помним, че независимо от тази вариативност и взаимозаменимост на/в творбите при участниците в конфликтите позицията на поета, на автора е съвсем ясно открояна на страната на нападнатите, на Украйна – против агресорите, срещу Путинова Русия.

* * *

Можем на финала на нашия текст да направим едно предвиждане за литературноисторическата съдба на „Преди да измият кръвта“. Самото заглавие настоява, че творбите са създадени още „по горещите следи на събитията“, на именно тези зловещи събития през една година, през 2022 година, на разгорялата се война на Русия срещу Украйна. Но те са осигурили своята синтетичност: въввели са в общия хаотичен повествователен поток разнородни и противоречиви свидетелства, сплели са всъщност невъзможно да се срещнат в нормалния мирен живот стилови фрагменти от високото и ниското, представили са по един псевдолежерен начин най-зловещи престъпления и насилия; пазят се от публицистичната леснина със заемаването на „еднозначна“ позиция – въпреки много ясното заставане на страната на нападнатите, на „разселваните“, на зовящите за мъст невинни мъртви. Убеден съм: всичко това ще отвори каналите за продължително в историческото време читателско битие на стихотворенията от книгата.

Февруари 2023 г., София